

PASAULIO SUTIRŠTĖJIMAS

DAR KARTĄ APIE KALĖDŲ DAINOS „VIDURY LAUKO GRŪSELĖ STOVI“ VAIZDINIUS

Dainius RAZAUSKAS

Vienas ryškiausių pasaulio atsiradimo vaizdinių lietuvių tradicijoje – Kalėdų daina „Vidury lauko grūselė stovi“. Ši daina jau seniai patraukė tyrinėtojų dėmesį, ją yra nagrinėję tokie iškilūs mūsų tautosakininkai bei mitologai kaip Donatas Sauka, Nijolė Laurinkienė, Gintaras Beresnevičius. Pastarieji du nedviprasmiškai susiejo dainos vaizdinius su kosmogonija. Šiuo straipsniu jiems pritariama, pateikiant kai kuriuos papildomus argumentus.

Iš esmės – tęsiama pasaulio sutvėrimo tema ir pagrindžiamas šio žodžio (kartu su veiksmažodžio su-tverti reikšme ‘padaryti, kad rastųsi kas tvirtas, kietas, tirštas’) taikymas kosmogonijai. Parodoma pasaulį esant sutirštėjusį nuo skysčiausio, lakiausio agregatinio būvio ligi tirščiausio, tvirčiausio.

Reikšminiai žodžiai: Kalėdų daina „Vidury lauko grūselė stovi“, pasaulio sutvėrimas, mitinė kosmogonija, baltų ir lyginamoji mitologija.

- Visuotinai žinoma kosmogoninių mitų formulė, kuria paprastai prasideda pasakojimas apie pasaulio sukūrimą ar atsiradimą: „Pradžioje nebuvo nieko, tik vanduo.“ Bet pagrįstai gali kilti klausimas, o iš kurgi atsirado vanduo. Į šį klausimą tradicijoje irgi galima rasti atsakymą.

Pasak Nijolės Laurinkienės, „vandens telkinys lietuvių kosmogoninės tematikos tautosakoje gali reikšti ne tik pirminį vandenį, egzistavusį visa ko pradžioje, bet ir produktą, kuris sukuriamas kosmogoninio proceso metu. Dainoje apie grūselę (LTR 205/647/) marios atsiranda, nukritus kibirkštėlei nuo kriaušės su žvakele“¹. Šios populiaros kalėdinės dainos Lietuvoje užrašyta per 74 variantus, o N. Laurinkienės nurodytasis skamba taip:

*Vidury lauko
Stovi grūselė,
Kalėda!*

*Toje grūselėj
Žvakelė dega,
Kalėda!*

*Oi, ir iškrito
Trys kibirkštėlės,
Kalėda!*

*Ir pasidarė
Dideli dyvai,
Kalėda!*

*Dideli dyvai:
Marios mėlynos,
Kalėda!*

*Tose marėse
Laivelis pluko,
Kalėda!*

*Tame laively
Bernelis sėdi,
Kalėda!*

Ir t. t.²

Sulig taiklia N. Laurinkienės įžvalga, čia „pasakojama apie pasaulio elementų atsiradimą“ arba, rimčiau tariant, „kosmoso formavimasis dainoje vaizduojamas kaip trijų konstrukcinių mitinio pasaulio elementų – žemės, ugnies ir vandens – sąveikos procesas“³.

Tiesa, „baltarusių, ukrainiečių kai kuriuose šios dainos variantuose šaltinis po medžių atsiranda ne iš kibirkštės, o nutekėjus nuo kriaušės

1 Laurinkienė 1990: 46.

2 Laurinkienė 1990: 41; variantų žr. LTs I: 200, Nr. 208 ir 532, Nr. 531; LTsU: 89, Nr. 70; AK: 56; LLD XX: 582–585, Nr. 348–351; 618 (past.); Dundulienė 1994: 80–81 ir kt.

3 Laurinkienė 1990: 40, 41.

rasai. Rasa krinta ir nuo 'Senosios Edos' Pasaulio medžio Igrdrasilio. Lietuvių lalautojų dainose taip pat užsimenama apie nepaprastą medžio rasą: *Po ta grūšele / Sidabrinė rasa, / Vynelis vyno žaliasis.*⁴ Donatui Saukai tai tapo dingstimi suabejoti aptariamoms dainoms originalumu, archajiškumu: „Lyginant su ukrainiečių, baltarusių dainomis, pasirodo, kad nuo grūšelės nutekėjo rasa: kibirkštys vietoj rasos atsirado dainos tekste, veikiant žvakelės vaizdui iš kitos dainos.“⁵ Tačiau atkreipkime dėmesį į štai kokią baltarusių dainos pradžią: *У роўным полі ліпка стаяла, / Ліпка ж тая зеляненькая. / Ліпка стаяла, свечка гарэла, / Свечка гарэла, іскрачка пала. / Іскрачка пала, возе-ра стала* „Lygiamie lauke liepa stovėjo, / Liepa žalioji. / Liepa stovėjo, žvakelė degė, / Žvakelė degė, kibirkštėlė krito. / K i b i r k š t ė l ė krito, e ž e r a s radosi“ ir t. t.; sunku nesutikti su šią dainą pateikusia N. Laurinkiene, kad ji „primena lietuvių dainą apie grūšelę“⁶.

Dar štai gudų kalėdinės dainos pavyzdys, XIX a. užrašytas Minsko apylinkėse: *А под горою церкоўка стоіць, Святыі вечар! / А ў той церкоўце престолаы стояць, / На тых престолах свечечки гораць; / Іскорка упала, – там речка стала, / А ў той речуцы Сам Бог купаўся* „O pakalnėje cerkvelė stovi, Šventas vakaras! / O toje cerkvelėje stalai stovi, / Ant tų stalų žvakelės dega; / K i b i r k š t ė l ė nukrito – ten u p e l ė radosi, / O toje upelėje Pats Dievas maudėsi.“⁷ Atitinkama (Kupolės, Joninių ciklo) daina užrašyta vakarų Polesėje: *У пана Івана [Купала] / Посередь двора / Стояла верба. / На верби горили свичи, / С той вербы / Капля упала, / Озеро стало. / В озере сам Бог купаўся / С дитками, су дитками* „Pono Jono / Kiemo vidury / Stovėjo karklas. / Ant karklo degė ž v a k ė s, / Nuo to karklo / L a š a s nukrito, / E ž e r u virto. / Ežere pats Dievas maudėsi / Su vaikučiais, su vaikučiais.“⁸ Arba štai atitinkamos rusų dainos ištrauka: *В пана в Івана калина у ворот, / На той калине свечи горят. / Где свечка упаня, там речка встаня* „Per poną Joną putinas prie vartų, / Ant to putino žvakės

dega. / Kur ž v a k e l ė krito, ten u p e l ė radosi“ ir t. t.; šią dainą pateikusi Laurinkienė vėlgi pažymi, kad „putinas čia primena lietuvių kalėdinės dainos grūšelę“⁹.

Vanduo minėtose dainose – tiek tarpinis lašas, tiek galutinis ežeras ar upė – randasi būtent iš žvakės, t. y. iš ugnies. Gal tad kaip tik rasa čia bus vėlesnė šio didžiai archajiško, nebesuprantamu tapusio mitinio įvaizdžio racionalizacija? Kaip kita panaši racionalizacija, kurioje kritusią kibirkštį pakeitė lašantis žvakės vaškas. Aušros Žičkienės žodžiais, „pačių dainavusiųjų mėginimu atpažinti fantastiniuose dainų vaizduose tikrovišką situaciją galėtume laikyti savitą žvakių ir išsiliejančių marių motyvo transformaciją“, kurioje *Ugnys šokinėjo, / Vaškas lašėjo, / O kalėda, o kalėda, // Vaškas lašėjo, / Ažeras ažėjo, / O kalėda, o kalėda* ir t. t.¹⁰

Už žvakės pirmenybę, beje, byloja ir žydų menora, jos struktūra – irgi pasaulio medis su žvakėmis ant šakų¹¹. Ir XVI a. vokiečių alchemikui Chunratui eliksyras, arba gyvybės vanduo, atsiranda būtent iš kibirkšties – Dievo, arba Pasaulio Dvasios, kibirkšties: „Eliksyras tad vykusiai ir pagrįstai vadinamas švytinčiu spindesiu, arba tobula kibirkštimi To, kuris vienintelis yra Galingas ir Pajėgus... Tai tikrasis amžinai gyvas *Aqua Permanens*“, t. y. amžinasis, nemirtingasis vanduo, pasaulio vandenims sielą suteikusi „Pasaulio Sielos ugninė kibirkštis, nes Viešpaties dvasia pripildė visą pasaulį“¹².

Gali būti, kad abu vienas kitą atstojantys įvaizdžiai – kibirkštis ir rasa – visai ne prieštarauja vienas kitam, bet žymi vieno ir to paties vyksmo skirtingas pakopas. Antai indėnų zunjų kosmogonijoje Kūrėjas visų pirma pats tampa Saule, paskui nuo jos karščio begalinėse erdvėse susitelkia miglos bei debesys – atmosferinė „rasa“, o jai išlijus, randasi pirmykščiai vandenys, kuriuose pasaulis iki šiol tebeplūduriuoja¹³. Šiaurės Afrikos (Mali) nomadų fulanių elementų seka pasaulio pradžioje kiek kitokia, bet vanduo irgi atsiranda iš ugnies¹⁴.

Beje, laivelis lietuvių dainoje – kaip pirmas tvirtas pagrindas pasiliejusį vandenų platybėse – prilygsta pirmykščiuose vandenyse

4 Laurinkienė 1990: 41–42; žr. LTs I: 226, Nr. 233. Į senovės skandinavų pasaulio medį Igrdrasilį, ar Iugdrasilį, su krintančiomis nuo šakų rasomis, siedamas jį su lietuvių dainų „grūšele“, atsižvelgė ir Gintaras Beresnevičius (Beresnevičius 1993: 12).

5 Sauka 2007: 126–127.

6 Laurinkienė 1990: 66.

7 Шейн 1887: 77, Nr. 69.

8 Иванов, Топоров 1970: 360; žr. Афанасьев 1995 II: 242.

9 Laurinkienė 1990: 66.

10 LLD XX: 39, 611, Nr. 372.

11 Žr. Jobses 1962: 1089–1090.

12 Jung 1977: 55.

13 Eliade 1977: 131, Nr. 63. Apie miglą kaip tarpinę materijos būklę prieš virstant vandeniu žr. toliau.

14 Leeming 2010: 111.

plūduriuojančiai žemės salelei ar bent jau luotui, kuriame Dievas plūduriavo prieš tą salelę sukurdamas. O jei taip, tai kosmogonija čia nenutrūks ta pusiaukelėje, bet užsibaigia paskutiniu elementu – tvirtu pagrindu po kojomis, žeme. Taigi, pasak N. Laurinkienės, laivelio „motyvas, kaip ir dainos pradžia, gali būti traktuojamas kosmogoniniu aspektu“.

Analogijų šio pobūdžio siužetui aptinkama kitų tautų mituose. H[ansas] Šėreris knygoje apie ngadžu dajakų (gyvenančių Borneo salos pietinėje dalyje) mitologiją aprašo tokį kosmogoninio mito epizodą: po dviejų paukščių dvikovos atsiranda dvi valtytės – auksinė ir iš brangakmenių. Kartu pasirodo mergina ir jaunuolis. Mergina įlipa į auksinę valtį, o jaunuolis – į laivelį iš brangakmenių ir plaukia pirminiuose vandenyse. Jaunuolis įsimyli merginą. Jie nori priplaukti sausumą ir išlipti. Tačiau jos nėra. Mahatala sukuria salą. Saloje išskyla kalnas.¹⁵ „Jei ši siužeto dalis iš tiesų yra kosmogoninio pasakojimo tęsinys, tai ir žmonės, plaukiojančius pirminėse mariose, galima būtų laikyti teksto apie pasaulio kūrimąsi herojais“¹⁶, atitinkančiais, pavyzdžiui, Kanados indėnų montanję, priklausančių algonkinų šeimai, pasaulio pradžioje valtyje plūduriavusį „žmogų“¹⁷ ir kt. Pasak M. Eliadės, panašiai kosmogonijos požymių turintis veiksmas rutuliojasi rumunų kalėdinėse dainose (*colinde*)¹⁸.

Taigi iš ugnies (kibirkštėlės) randasi vanduo (marios), o jau vandenyse – tvirtas pagrindas po kojomis, žemė, sala (laivelis).

Tokios pat nuomonės apie kalbamos dainos kosmogoninį turinį buvo Gintaras Beresnevičius. Pirmiausia jis atkreipė dėmesį į orfikų himną eteriui, kuriame šis pavadinamas visa ko gyvo „kibirkštimi“¹⁹, paskui dar į trumpą, vos trijų posmų „Rigvedos“ himną X.190, kuriame sakoma, jog iš įsiplieskusios „kaitros“ (*tapas*), be kita ko, radosi „vandenynas“ (*samudra*), o jau iš šio vandenyno – metalai, dienos ir naktys, saulė, dangus ir žemė,

15 Laurinkienė 1990: 46.

16 Laurinkienė 1990: 47. Be kita ko, „iš kibirkšties pasiliejančios marios nesunkiai gali būti atpažintos kitu figūratyvinio pavidalu – kaip žaibas ir lietus“ (Vaitkevičienė 2001: 96), bet tai nekeičia dalyko esmės, o tik „atmosferinio kodo“ pavyzdžiu patvirtina bendrą ugnies ir vandens elementų seką (apskritai šiuo atžvilgiu danguje visų pirma yra *oras*, jame plykstelė *ugnis*, tada pasilieja *vanduo*, kuris galiausiai apvaisina *žemę*).

17 Фрэзер 1985: 132.

18 Eliade 1985: (222–)224.

19 Žr. AF: 185.

ir visa kas gyva žemėje²⁰. Ir tai, G. Beresnevičiaus manymu, esanti „įsidėmėtina paralelė lietuvių marioms, atsiradusioms būtent iš kibirkštėlės: Rigvedoje vilnijantis vandenynas irgi atsiranda iš „karščio“²¹.

Panašiai „kaitra“, arba „ugnis“ (*tejas*), pagimdo vandenį „Čandogja upanišadoje“ (6.2.3). Čia pirmą kartą Būtis „pagalvojo: Te manęs bus daug – prisigimdysiu! Ir ji pagimdė kaitrą. Kaitra pamanė: Te manęs bus daug – prisigimdysiu! Ir ji pagimdė vandenį. Todėl kai tik žmogus pravirksta arba prakaituoja, tai iš kaitros gimsta vanduo.“²² Beje, lietuvių praktikas savaime, pačia savo šaknimi, reiškia būtent iš *kaitros* atsirandantį skystį.

Taigi nagrinėjamos lietuvių dainos poetinius įvaizdžius galima palyginti su senovės indų kosmogonijos samprata, visai aiškiai išsakyta „Taitirya upanišadoje“ 2.1.2 (pagal kitą sistemą 2.1.1): „Iš šito Atmano, išties, rados erdvė, iš erdvės – vėjas, iš vėjo – ugnis, iš ugnies – vanduo, iš vandens – žemė, iš žemės – augalai, iš augalų – maistas, iš maisto – žmogus“ (*ākāśa* ‘erdvė’ gali būti ir ‘eteris’, *vāyu* ‘vėjas’ – ‘oras’; vandenį čia žymi *āpa*)²³.

Pasak komentatoriaus vardu Drenpa Namcha perpasakotos tradicinės tibetiečių kosmogonijos: „Pradžioje tebuvo tuščia erdvė“, paskui „sukilo vėjas ir, pavirtęs smarkiai besisukančiu šviesos ratu, tuštumoje pradėjo judėjimą. Šiam ratui sukantis, pakilo karštis, ir taip radosi ugnies elementas. Dėl kontrasto tarp vėjų vėsos ir ugnies karščio prasidėjo kondensacija, ir iškrito rasa – radosi vandens elementas. Šis, savo ruožtu, vėjų buvo suplaktas, todėl žemės dalelės susitelkė į gumulą jo paviršiuje, kuris plačiai į visas puses išsiplėtė“; o toliau dar patikslinama, kad būtent „rasa ir lietus, išskirti vandens elemento, pavirto vandenynu“²⁴. Visai kaip nagrinėjamoje lietuvių kalėdinėje dainoje, dėl kurios kosmogoniškos prigimties tad vargu ar begali likti abejonių.

Senosios tibetiečių (bono) tradicijos šiuolaikinio atstovo ir tyrinėtojo Čiogjalo Namkhai-Norbu

20 Vedų *sam-udra* yra sudarytas iš priešdėlio *sam-* ‘sam-, san-, su-’ ir heteroklitinės šaknies žodžio *udan* ‘vanduo’ (MrhKEWA III: 440), taigi pažodžiui reiškia tiesiog vandenų susitelkimą, (didelį) vandens telkinį.

21 Beresnevičius 1998: 26 (žr. 25); Beresnevičius 2004: 225 (žr. 224, plg. 246–248).

22 Upanišados 2013: 179–180; žr. RdhPU: 449; Eliade 1977: 114, Nr. 58; Упанишады 2003: 340.

23 Upanišados 2013: 124; žr. RdhPU: 541, 542; Упанишады 2003: 537.

24 Ermakov 2008: 183–184.

žodžiais, pirmapradei „erdvei sujodus iš vidaus, susidarė vėjo elemento esmė, iš labai stiprios vėjo vidinės trinties išsižiebė ugnies elemento esmė, dėl temperatūros skirtumų susikon-densavo vandens elemento esmė, ir galop šios trys verpetais besisukančios elementų esmės sukūrė žemės elemento esmę – panašiai, kaip plakamas pienas sutirštėja ir virsta sviestu“²⁵.

Mes jau pradėdame pastebėti ir atpažinti šio kosmogoninio tapsmo būdą ir esmę – tai kondensacija, sutirštėjimas.

Senovės Graikijoje šie pirminių elementų tarpusavio virsmai ir toks jų pobūdis buvo išsakomi dar aiškiau, tiesiog pabrėžiami. Pavyzdžiui, Platono „Timajuje“ (49.b–c), tik oras ir ugnis čia sukeisti vietomis: „Bet pradžioje imkimės kad ir to, ką dabar vadiname vandeniu: kai jis sutana-kėja, mes manome stebį akmenų ir žemės gimimą, o kai išsisklaido ir išretėja, atitinkamai gimsta vėjas bei oras, ir pastarasis užsidegdamas pavirsta ugnimi. Po to prasideda atvirkštinis vyksmas, taigi ugnis, sutana-kėja ir užgesusi, vėl įgyja oro būseną, oras susitelkia ir sutirštėja į debesį bei miglą, iš kurių, šiems toliau tana-kėjan-t, liejasi vanduo, idant savo ruožtu duotų pradžią žemei bei akmenims.“²⁶

Panašiai, pasak I a. stoiko Epikteto („Fragmentai“ VIII), pasaulyje be paliovos „keturi elementai juda aukštyn žemyn bei mainosi: žemė virsta vandeniu, vanduo – oru, šis, savo ruožtu, – eteriu. Ir toks pat keitimasis pobūdis iš viršaus žemyn“ (turint omenyje, kad stoikams eteris, *αἴther*, iš *αἴθειν* ‘deginti’, buvo ugnies *πῦρ* sinonimas)²⁷.

Viduramžių žydų kabalistinėje kosmogonijoje pirmasis pradai (atitinkantis skaičių 1) yra Dievo dvasia (*ruah*), iš jos randasi oras, iš oro – vanduo ir ugnis, ir galiausiai visas pasaulis²⁸.

Mums šie vaizdiniai svarbūs pirmiausia tuo, kad visiškai tiesiai ir nedviprasmiškai aiškina žemę, materialųjį kietų kūnų pasaulį, esant „skystesnių“ pirminių elementų, „skystesnių“ pirminės materijos agregatinių būvių sutirštėjimo, sustandėjimo, sutvirtėjimo padarinį.

Lietuvoje bene raiškiausiai ir nesyk tai yra pažymėjęs Vydūnas: „Kiekviena žemesnė sritis yra tarsi koks didesnis dvasios sutirštėjimas, koks pačios gyvybės sustingimas. Ir mūsų

žinomoji gamta, žiūrint į jos materę, yra didžiausio gyvybės sustingimo laipsnis“, taigi „materę galėtume pavadinti dvasia sustingimo būsenoje“; mat: „Pirma susikūrusieji pavidalai yra dvasiniai, tada jie vis daugiau sustingsta, ir pagaliau jie mūsų pasaulyje tesiranda mažiau arba daugiau sukietėjusioje būtyje.“²⁹

Dar: „Priminti reikia, kad materė ir dvasia nėra vienas kitam priešingi dalykai, bet vieno ir to paties skirt[ing]i reiškiniai. Nebūtų visiškai neteisinga materę pavadinti sutirštėjusia dvasia“; ir dar: „O ką vadiname materija, yra, taip sakant, sutirštėjusia dvasia“; „Ir daug teisingiau yra sakyti, materė esanti sutirštėjusia dvasia, negu tai, kad dvasia pasidaranti iš materės. Kaip ledas, tapęs iš vandens, vėl virsta vandenimi, taip ir materė virsta pagaliau eteriu.“³⁰

Taigi, pasaulėkūros pobūdis, pasaulio radiomosi būdas aiškus. Nebent dar trumpai atkreiptume dėmesį į Platono užsimintą miglą – tarpinį elementą tarp oro ir vandens. Šiaip jau ir pats „chaosas primena graikams tirštą rūką“³¹.

„Rigvedos“ kosmogoniniuose kontekstuose pirmykščius vandenį, vandenyną žymi *salilá*, tačiau vertėja į rusų kalbą ir tyrinėtoja Tatjana Jelizarenkova nurodo, kad štai amerikiečių indologė Vendi Doniger-Ouflaherti himne X.72.6 šį žodį į anglų kalbą vertė *a thick cloud of mist* „tirštas miglos debesys“, ir komentare paaiškina, jog „migla dėl savo ambivalentiškumo pasaulio sukūrimo vaidina ypatingą vaidmenį: tai tuo pat metu ir vanduo, ir oras – kažkas tarp materijos ir dvasios“³².

Senovės airių mitologijoje migla kaip tik simbolizavo „prieš-būtį“, iš kurios ir dabar, šiame pasaulyje, gali atsirasti įvairūs stebuklingi dalykai³³. Iš miglos pasaulis radosi ir indėnų zunjų bei jumų kosmogonijose, nors ir šiek tiek kitaip: „Tuomet iš vandenių migla pakilo, ji ir pavirto dangumi.“³⁴

Kalifornijos vintų bei maidų pasaulio pradžioje „nuo vandenių paviršiaus pakilo migla, ir iš jos pasirodė Kūrėjas“³⁵. Ir, pasak majų kosmogonijos („Popol vuh“ I.1), „panaši į miglą, panaši į debesį ir panaši į dulkių debesį buvo žemė prieš ją sutveriant, jos kūniškumo pradžioje“³⁶.

25 Norbu 2009: 86; plg. TDL: 68.

26 Platonas 1995: 92–93.

27 Epiktetas 2001: 222, 317.

28 Eliade 1985: 165.

29 Vydūnas 1990: 42, 43.

30 Vydūnas 1990: 110; Vydūnas 1992: 84, 294.

31 Vernant 2000: 12.

32 Елизаренкова 1999: 167–168.

33 Бондаренко 2003: 204.

34 Eliade 1977: 94, 131, Nr. 52, 63; AIML: 77.

35 Pettazzoni 1967: 35.

36 СПМ: 29.

Latvijoje irgi, kad Dievs bija pasauli radījis, bija mūžīga migla „kai Dievas pasauli sukūrē, buvo amžina migla“³⁷. Panašiai Lietuvoje su pirmųjų čiais vandenimis irgi būta miglos arba rūko: *Labai seniai, kuomet dar pasaulio nebuvo, gyveno tik tai vienas Dievas. Jisai gyveno miglose, o žemai po Jo kojomis buvo vanduo. Ilgą laiką Jisai gyveno tose miglose, bet galų gale vienam nusibodo; na, ir sumanė sutverti kokį nors gyvą daiktą*³⁸. Arba: *Seniai, dar labai seniai, kol dar nebuvo nieko – nei žemės, nei dangaus, o tik rūkas ir vanduo, Viešpats Dievas su šv. Mikalojumi susėdo ant tvoros ir išmislijo, kad reikia sutvert žemę*³⁹.

Taigi ir čia galima įtarti vandenį kondensavusis, t. y. sutankėjus, sutirštėjus iš rūko, iš miglos ir ši virsmą įterpti į bendrą kosmogonijos vaizdą: pirmą pradė tuščia erdvė savotiškai „sukreša“ į vis tirštesnį elementą ligi visų tirščiausio – galų gale vandenyse sutvirtėjusios žemės. O tai kaip tik ir yra pasaulio *sutvėrimas* arba *susitvėrimas* – pagal veiksmą *žemę sutverti* reikšmę ‘padaryti, kad rastųsi kas tvirtas, kietas, tirštas’⁴⁰.

NELIETUVIŠKŲ ASMENVARDŽIŲ RAŠYBA

Chunratas = Khunrath
 Doniger-Ouflaherti, Vendi = Wendy Doniger O’Flaherty
 Eliadė, Mirčia = Mircea Eliade
 Epiktetas = Ἐπίκτητος, lo. Epiktētus
 Jelizarenkova, Tatjana = Татьяна Яковлевна Елизаренкова
 Namkha, Drenpa = Drenpa Namkha
 Namkhai-Norbu, Čiogjalas = ang. Chögyal Namkhai Norbu
 Platonas = Πλάτων, lo. Plato
 Šereris, Hansas = Hans Schärer

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

AIML = *American Indian Myths and Tales*. Selected and edited by Richard Erdoes and Alfonso Ortiz. New York: Pantheon Books, 1984.
 AK = *Atvažiuoja Kalėdos: Advento-Kalėdų papročiai ir tautosaka*. Sudarė Nijolė Marcinkevičienė, Eugenija Venskauskaitė. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 2000.
 AnIT = *Latviešu tautas teikas: Izcelšanās teikas: Izlase*. Sastādītāja Alma Ancelāne. Rīga: Zinātne, 1991.
 Balys 2002 = Jonas Balys. *Raštai*, III. Parengė Rita Repšienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.

37 AnIT: 62.

38 Balys 2002: 277, Nr. 11; žr. Laurinkienė 2002: 9.

39 PKT I: 66; žr. Laurinkienė 1996: 53; Laurinkienė 2002: 9.

40 LKŽ XVII: 264.

Beresnevičius 1993 = Gintaras Beresnevičius. Senovės lietuvių sielos sampratos metmenys: Siela ir gamtos elementai. *Liaudies kultūra*, 1993, Nr. 1.
 Beresnevičius 1998 = Gintaras Beresnevičius. Kosmosas ir šventvietės lietuvių ir prūsų religijose. *Darbai ir dienos*, t. 6 (15). Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla 1998.
 Beresnevičius 2004 = Gintaras Beresnevičius. *Lietuvių religija ir mitologija*. Vilnius: Tyto alba, 2004.
 Dundulienė 1994 = Pranė Dundulienė. *Gyvybės medis lietuvių mene ir tautosakoje*. Kaunas: Šviesa, 1994.
 Eliade 1977 = Mircea Eliade. *From Primitives to Zen: A Thematic Sourcebook of the History of Religions*. San Francisco–New York–etc.: Harper & Row, 1977.
 Eliade 1985 = Mircea Eliade. *A History of Religious Ideas*, III: *From Muhammad to the Age of Reforms*. Chicago: The University of Chicago Press, 1985.
 Epiktetas 2001 = Epiktetas. *Pokalbiai; Fragmentai; Vadovėlis*. Iš senosios graikų kalbos vertė Vanda Kazanskienė. Sudarė Antanas Rybelis. Vilnius: Pradai, 2001.
 Ermakov 2008 = Dmitry Ermakov. *Bə and Bön: Ancient Shamanic Traditions of Siberia and Tibet in Their Relation to the Teachings of a Central Asian Buddha*. Kathamandu, Nepal: Vajra Publications, 2008.
 Jobs 1962 = Gertrude Jobs. *Dictionary of Mythology, Folklore, and Symbols*, I–II. New York: The Scarecrow Press, 1962. (Puslapių numeravimas ištisinis)
 Jung 1977 = Carl Gustav Jung. *Mysterium Coniunctionis: An Inquiry into the Separation and Synthesis of Psychic Opposites in Alchemy*. Princeton: Princeton University Press, 1977.
 Laurinkienė 1990 = Nijolė Laurinkienė. *Mito atšvaitai lietuvių kalendorinėse dainose*. Vilnius: Vaga, 1990.
 Laurinkienė 1996 = Nijolė Laurinkienė. Sakmių apie pasaulio sukūrimą paplitimas ir prasmė. *Tautosakos darbai*, V (XII). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996.
 Laurinkienė 2002 = Nijolė Laurinkienė. Pasaulio kūrimo motyvai lietuvių pasakojamojoje tautosakoje. *Liaudies kultūra*, 2002, Nr. 5.
 Leeming 2010 = David Adams Leeming. *Creation Myths of the World*. Santa Barbara, California–Denver, Colorado–Oxford, England: ABC-CLIO (Greenwood Publishing Group), 2010.
 LKŽ XVII = *Lietuvių kalbos žodynas*, XVII. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
 LLD XX = *Lietuvių liaudies dainynas*, XX: *Kalendorinių apeigų dainos*, 1: *Advento-Kalėdų dainos*. Parengė Jurgita Ūsaiytė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007.
 LTR = Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas.
 LTs I = *Lietuvių tautosaka*, I: *Dainos*. Medžiagą paruošė V. Barauskienė, B. Kazlauskienė, B. Uginčius. Vilnius: Valsstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1962.
 LTsU = *Lietuvių tautosaka, užrašyta 1944–1956*. Vyr. red. Kostas Korsakas. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957.
 MrhKEWA III = Manfred Mayrhofer. *Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen*, III. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1976.

- Norbu 2009 = Čiogjalias Namkhai Norbu. *Kristalas ir šviesos kelias: Sūtra, tantra ir dzogčėnas*. Čiogjalo Namkhai Norbu mokymai, sudarė ir parengė John Shane. Vilnius: Lietuvos dzogčėno bendruomenė „Doržėlingas“, 2009.
- Pettazoni 1967 = Raffaele Pettazoni. *Essays on the History of Religions*. Leiden: E. J. Brill, 1967.
- PKT I = *Iš Panevėžio krašto tautosakos*, I. Sudarytojas Eugenijus Urbonas. Panevėžys: UAB „Panevėžio sp.“, 2003.
- Platonas 1995 = Platonas. *Timajas. Kritijas*. Iš graikų kalbos vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Naglis Kardelis. Vilnius: Aidai, 1995.
- RdhPU = *The Principal Upaniṣads*. Edited with introduction, text, translation and notes by S. Radhakrishnan. India: HarperCollins, 2000.
- Sauka 1982 = Donatas Sauka. *Lietuvių tautosaka*. Vilnius: Mokslas, 1982.
- TDL = *Sacred Tibetan Teachings on Death and Liberation: Texts from the Most ancient Traditions of Tibet*. Preface by Namkhai Norbu, translation and commentary by Giacomella Orofino. Bridport: Prism–Lindfield: Unity, 1990.
- Upaniṣados 2013 = *Upaniṣados*. Iš sanskrito vertė, įvadinį straipsnį ir paaiškinimus parašė Audrius Beinorius, mokslinis redaktorius Dainius Razauskas. Vilnius: Vaga, 2013.
- Vaitkevičienė 2001 = Daiva Vaitkevičienė. *Ugnies metaforos: Lietuvių ir latvių mitologijos studija*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.
- Vernant 2000 = Jean-Pierre Vernant. *Pasaulis, dievai, žmonės: Mitų interpretacijos*. Vilnius: Tyto alba, 2000.
- Vydūnas 1990 = Vydūnas. *Raštai*, I. Vilnius: Mintis, 1990.
- Vydūnas 1992 = Vydūnas. *Raštai*, III. Vilnius: Mintis, 1992.
- АГ = *Античные гимны*. Составление и общая редакция А. А. Тахо-Годи. Москва: Издательство Московского университета, 1988.
- Афанасьев 1995 II = Александр Николаевич Афанасьев. *Поэтические воззрения славян на природу: Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других родственных народов*, II. Москва: Современный писатель, 1995.
- Бондаренко 2003 = Григорий Владимирович Бондаренко. *Мифология пространства Древней Ирландии*. Москва: Языки славянской культуры, 2003.
- Елизаренкова 1999 = Татьяна Яковлевна Елизаренкова. *Слова и вещи в Ригведе*. Москва: Восточная литература, 1999.
- Иванов, Топоров 1970 = Вячеслав Всеволодович Иванов, Владимир Николаевич Топоров. К семиотическому анализу мифа и ритуала (на белорусском материале). *Sign, Language, Culture*. Eds. A. J. Greimas, R. Jacobson et al. The Hague–Paris: Mouton, 1970.
- СПМ = *Священные письма майя: Пополь-Вух; Рабиналь-ачи*. Составитель Илья Стогов. Санкт-Петербург: Амфора, 2000.
- Упанишады 2003 = *Упанишады*. Перевод с санскрита, исследование, комментарий и приложение А. Я. Сыркина. Москва, 2003. (Cituoiant nurodomi ištisinio numeravimo puslapiai)
- Фрэзер 1985 = Джеймс Джордж Фрэзер. *Фольклор в Ветхом Завете*. Москва: Издательство политической литературы, 1985.
- Шейн 1887 = *Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края, собранные и приведенные в порядок П. В. Шейном*, том I, часть I. Санкт-Петербург, 1887.

THE COAGULATION OF THE WORLD ONCE MORE ON THE IMAGERY OF THE CHRISTMAS SONG “IN THE MIDDLE OF THE FIELD THE PEAR TREE STANDS”

Dainius RAZAUSKAS

The article continues the theme of Lithuanian cosmogony. This time the imagery of the folk Christmas song “*Vidury lauko grūšėlė stovi*” [In the middle of the field the pear-tree stands] is under consideration. These were already dealt with by several outstanding students of Lithuanian folklore and mythology, such as Donatas Sauka, Nijolė Laurinkienė, and Gintaras Beresnevičius. The main puzzle is that the waters spring from the fiery spark, i.e., from fire. The whole picture is as follows: in the middle of the field stands a pear-tree, the candle burns on a bough of the pear-tree, from the spark of that candle the waters (sea, river) originate, and on the waters, a boat floats, and in that boat, a lad sits looking for a girl, etc. It appears that the sequence of images in this song roughly echoes that of the traditional cosmogony by coagulation of primal elements (the full sequence, from the ether down to earth, or some part of it). For example, in the Chandogya Upaniṣad (V.2.3), in the beginning, there was “the one only”, and: “It thought, May I be many, may I grow forth. It sent forth fire. That fire thought, May I be many, may I grow forth. It sent forth water,” etc. In this article, some additional arguments are presented for the analogy. Finally, it confirms the secure cosmogonic sense for the Lithuanian verb *su-tvėrti*, springing from one of its usual meanings, namely “to make something by coagulation, to coagulate”.

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Antakalniog.6, LT-10308, Vilnius
E. paštas: dainius.razauskas@lnkc.lt